

Barns trivsel - voksnes ansvar

Forebyggende arbeid mot mobbing starter i barnehagen. Denne veiledningen handler om hvordan dere som ansatte kan støtte barnas sosiale utvikling og arbeide for å skape et godt psykososialt miljø som forebygger mobbing og krenkelser. Veilederen er fra 2012, men innholdet om rammeplanen er endret etter ny rammeplan.

VEILEDER | SIST ENDRET: 08.03.2018

Innhold

1. Innholdet i og intensjonen med veilederen
2. Personalets arbeid for et godt psykososialt miljø
3. Relasjonene og samspillet barna imellom
4. Vennskap
5. Sosial kompetanse

6. Arbeid med kommunikasjon og språk

7. Barns samspill i lek

8. Samarbeid mellom barnehage og hjem

9. Personalets samarbeid for et godt barnehagemiljø

10. Litteraturliste

1. Innholdet i og intensjonen med veilederen

Ifølge *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* skal personalet sørge for at alle barn opplever trygghet, tilhørighet og trivsel i barnehagen. Å bidra til at alle barn som går i barnehage, får en barndom preget av trivsel, vennskap og lek, er fundamentalt.

I barnehagen skal barna være en del av et trygt fellesskap. Her skal de erfare i samspill med andre og utvikle sosial kompetanse. Veilederen handler derfor først og fremst om arbeidet med å skape et godt psykososialt miljø hvor barna kan utvikle seg i trygge omgivelser med utfordringer tilpasset enkeltbarnet. Sentralt er omtalen av hvordan de voksne støtter barna når de deltar i barnehagehverdagen, bygger relasjoner til hverandre, inngår i samspill, leker og knytter vennskapsbånd.

Foreldre gir uttrykk for at de i hovedsak er fornøyde med tilbudet barna deres får i barnehagen. Men når barnehagebarna selv blir spurt om hvordan de har det, svarer noen av dem at de ikke trives eller at de opplever å bli ertet eller plaget i barnehagen. Guttene gir uttrykk for at de trives i mindre grad enn det jentene gjør (Nordahl 2012). I hverdagen vil det iblant forekomme situasjoner som kan oppleves som vonde eller vanskelige for enkeltbarnet. Barnehagebarn krangler for eksempel nå og da om leker, og de blir involvert i konflikter om roller i lek.

De opplever at de ikke får delta i leken, eller at de blir holdt utenfor fellesskapet. Dette kan være grunner til at barna blir lei seg, opplever mistrivsel eller kjenner seg ertet, plaget eller utestengt. Enkeltbarnets opplevelse av nettopp slike episoder og hendelser i hverdagen er essensiell. Det er slike aspekter personalet må være oppmerksomme på, og som de må ta på alvor. Veilederen handler i stor grad om hvordan de ansatte observerer barna og samspillet dem imellom og hvordan de selv kan bidra positivt i barnas samvær i blant annet lek. Den er ikke forpliktende, men er ment å være støttende i arbeidet. Veilederen gir forslag og råd og viser konkrete eksempler.

Barnehagen skal sikre barna et trygt miljø og skåne dem for fysisk eller psykisk skade. De ansatte skal ivareta barna, skape et inkluderende miljø og arbeide for at dagens barnehagebarn verken opplever å bli krenket eller kommer til å krenke andre i morgen. Barnehagen skal fremme positive handlinger og arbeide for at negative samhandlingsmønstre ikke utvikler eller fester seg.

Barnas primære behov i barnehagen er omsorg, trygghet, respekt og tilhørighet, og sammen har personalet ansvaret for å bidra til at barna får dekket de grunnleggende behovene. Barn kan ha stort utbytte av å gå i barnehager med høy kvalitet, blant annet når det gjelder sosial kompetanse og vennsksapsrelasjoner, og utbyttet stiger med økende kvalitet. Ingen kan gjøre barnehagen god alene. Det er avgjørende for barnas utvikling og trivsel at hele personalet, her i veilederen også omtalt som ansatte og voksne, bidrar og samarbeider om å utvikle en barnehage med høy kvalitet.

Rammeplanen fremhever betydningen av voksnes holdninger, kunnskaper og ferdigheter til å møte, forstå og oppdra barn, og den har både et her-og-nå-perspektiv og et framtidsperspektiv. Gjennom holdningsskapende arbeid og konkret handling i samarbeid med hjemmene skal personalet i barnehagen skape et trygt, inkluderende og stimulerende barnehagemiljø som forebygger krenkelser og mobbing. Denne veilederen handler om ulike måter å utføre dette arbeidet på. Å reflektere over og vurdere egen praksis sammen med andre, foreta justeringer og arbeide målrettet er nødvendig for å øke kvaliteten på arbeidet i barnehagen. Oppgavene under overskriften *Forslag til refleksjon og samarbeid* er ment som utgangspunkt og inspirasjon i dette arbeidet.

2. Personalets arbeid for et godt psykososialt miljø

Personalet bygger relasjoner til barna

I rammeplanen står det at barnehagen skal aktivt legge til rette for omsorgsfulle relasjoner mellom barna og personalet og mellom barna, som grunnlag for trivsel, glede og mestring. Personalet skal arbeide for et miljø som ikke bare gjør barna til mottakere av omsorg, men som også verdsetter barnas egne omsorgshandlinger.

Å starte i barnehagen er en stor overgang for mange barn. Rammeplanen sier at barnehagen skal i samarbeid med foreldrene legge til rette for at barnet kan få en trygg og god start i barnehagen. Barnehagen skal tilpasse rutiner og organisere tid og rom slik at barnet får tid til å bli kjent, etablere relasjoner og knytte seg til personalet og til andre barn.

De ansatte må bistå barna med å bli fortrolige med den nye, sosiale konteksten. Det er viktig at personalet legger stor vekt på å bygge gode relasjoner til hvert barn. De voksne må se den enkelte, og de må være tålmodige med alle. Små barn har behov for forutsigbarhet, stabilitet, beskyttelse og trygghet i nær relasjon

til andre. Derfor trenger barna varm, sensitiv og stimulerende omsorg fra de ansatte i barnehagen. Gode erfaringer gjennom trygge relasjoner styrker barnets selvbilde, øker trivselen og bidrar til positiv utvikling. Når barnet føler seg trygt og godt ivaretatt, er utgangspunktet for læring og mestring det beste. Arbeidet med relasjonene mellom voksne og barn og barna imellom er sentralt for å utvikle og sikre barna et godt psykososialt barnehagemiljø. Personalet skal behandle hvert barn som subjekt i eget liv med rett til sin egen opplevelsesverden, og med mulighet til å påvirke egen hverdag (Bae, 2009). Personalet skal vise respekt for enkeltbarnet samtidig som de arbeider aktivt for at hvert av barna skal oppleve tilhørighet i et positivt fellesskap.

Møter jeg et barn, så møter jeg et menneske.

- Anne-Cath Vestly

Det forebyggende arbeidet mot krenkelser og mobbing starter i barnehagen

Mobbing krenker enkeltindividet og kan sies å være et brudd på retten til å bli respektert og å være trygg. Barnehagen er en viktig arena for å forebygge og stoppe krenkende atferd. Rammeplanen sier at personalet skal forebygge, stoppe og følge opp diskriminering, utestenging, mobbing, krenkelser og uheldige samspillsmønstre. Personalet må være støttende til stede når barna bygger relasjoner, deltar i samspill og tilegner seg og videreutvikler ferdigheter som gjør samhandlingen mellom dem trygg og positiv. Barnas sosiale utviklingsprosess skal foregå med hjelp av empatiske, deltakende voksne med god relasjonskompetanse. Personalet anerkjenner barnas opplevelser i møter med andre, bidrar til refleksjon over dem og støtter barnas endrings- og utviklingsprosesser. Rammeplanen viser til at barnehagen skal bidra til barnas trivsel, livsglede, mestring og følelse av egenverd og forebygge krenkelser og mobbing. Om et barn opplever krenkelser eller mobbing, må barnehagen håndtere, stoppe og følge opp dette. Målet er et trygt og godt psykososialt barnehagemiljø som hindrer at uheldige mønstre utvikler eller fester seg over tid. En barnehage som arbeider for et godt psykososialt miljø, arbeider samtidig forebyggende mot diskriminering og mobbing.

Systematisk og langsiktig arbeid har effekt

Barnehageeieren må i tillegg til styreren sette det psykososiale miljøet på dagsordenen. Personalet bruker sin samlede kompetanse og sitt faglige skjønn når de planlegger og gjennomfører arbeidet med å støtte barnas sosiale utvikling og skape et godt psykososialt barnehagemiljø. Innsatsen for å skape et inkluderende miljø med gode samhandlingsmønstre kan rette seg mot enkeltbarn, grupper av barn eller hele barnehagemiljøet. Dette er arbeid som krever kontinuerlig innsats av alle over tid. Styreren har en sentral rolle som leder av prosessen. For å sikre at arbeidet blir systematisk og langsiktig, er det viktig å synliggjøre arbeidet i barnehagens planer. Personalet må vurdere arbeidet jevnlig.

Barn har behov for tilstedeværende voksne

Holdningen til barn som medmennesker kommer til uttrykk gjennom personalets anerkjennende samspill med dem. Barn har behov for å bli sett, hørt og bekreftet. Oppmerksomhet fra kompetente, varme, tilstedeværende voksne er en forutsetning for barns trivsel i barnehagen. Måten den voksne svarer og bekrefter barnet på, er avgjørende for hvordan barnet opplever seg selv. Kvaliteten på samspillet mellom voksen og barn har stor betydning. Personalet skal tilrettelegge det daglige omsorgsarbeidet og hverdagsrutinene slik at dette blir til gode opplevelser for enkeltbarnet. Den voksne viser glede over barnets mestring sammen med ham eller henne. Det er mange små skritt i hverdagen Kim på ett år og Anna på fire kan være stolte over, og det er viktig å bekrefte barnets egne, unike opplevelser. En tilstedeværende voksen tar på alvor det barnet bringer inn, bygger videre på det sammen med barnet og utfordrer deretter barnet slik at handlingsrommet blir videre og mestringsmulighetene flere.

Voksne er etiske rollemodeller for barna

Grunnleggende verdier i barnehagen er for eksempel fellesskap, omsorg, medansvar, solidaritet, toleranse, respekt, likeverd og retten til å være forskjellige. Alle ansatte har, som rollemodeller, et særlig ansvar for å etterleve og formidle barnehagens verdigrunnlag. De skal støtte og ta hensyn til enkeltbarnet i tillegg til at de skaper et trygt og samtidig utfordrende sted for vennskap og aktiv deltakelse i fellesskapet. Personalet viser i det daglige at de behandler barna med respekt og toleranse. De synliggjør at hver og en har verdi i seg selv, og at alle har rett til å ha egne meninger. Slik blir de voksne viktige modeller for barna. Barn oppdager tidlig at de er ulike av utseende, og at de opptrer og handler på forskjellige måter. Ofte undrer de seg over slike forhold, og de gir kanskje uttrykk for det ved å betrakte en annen inngående, kommentere eller stille spørsmål. Voksne må bekrefte barnas oppdagelser og være åpne om ulikhetene. De snakker med barna om det de er opptatt av, og gir konkrete svar tilpasset barnas alder og modning. Da blir det lettere for barna å forstå, og dette legger grunnlag for å utvikle etisk bevissthet og egne etiske holdninger. Voksnes bevissthet om egen væremåte er viktig for å være forbilder for barna. I hvilken grad personalet respekterer hverandre og barna, kommer til uttrykk i måten de forholder seg til og behandler hverandre på. Barn ser, hører og legger merke til mer enn voksne av og til regner med. Personalet må derfor være spesielt bevisst på hva de sier, og hvordan de snakker til hverandre og sammen når barn er i nærheten. Gode rollemodeller snakker ikke nedsettende til eller om andre, verken barn, foreldre eller kollegaer. De praktiserer empatisk væremåte.

Det er stor forskjell på å le av og le med et barn

Barn er naturlig sensitive for hvordan voksne opptrer overfor dem og omtaler dem. Hvis for eksempel en voksen gjentatte ganger nevner ett spesielt navn når konflikter oppstår, kan det nevnte barnet oppleve at det blir stemplet som umulig eller lite verdsatt. For noen av dem kan det føre til at de adopterer dette bildet av seg selv også. For andre barn, som er tilskuere til dette, kan det føre til at de tar opp i seg noe av holdningene de fornemmer. Det kan resultere i at det nevnte barnet framstår som en mindre attraktiv lekekamerat eller venn. Derfor er det uakseptabelt å snakke nedsettende om eller til barn eller gi dem karakteristikk. I samme kategori er latterliggjøring og ironi. Det kan skade barnas selvbilde og gjøre barnehagedagen utrygg og utrivelig for den enkelte, og det kan være svært ødeleggende for miljøet i gruppa som helhet.

Barn ønsker å påvirke sin egen hverdag

Rammeplanen viser til at barna jevnlig skal få mulighet til aktiv deltakelse i planleggingen og vurderingen av barnehagens virksomhet. Alle barn skal få erfare å få innflytelse på det som skjer i barnehagen. Barnehagen skal være bevisst på barnas ulike uttrykksformer og tilrettelegge for medvirkning på måter som er tilpasset barnas alder, erfaringer, individuelle forutsetninger og behov. Også de yngste barna og barn som kommuniserer på andre måter enn gjennom tale, har rett til å gi uttrykk for sine synspunkter på egne vilkår.

En voksen må være oppmerksom på kommunikasjonssignalene til barnet, tolke dem og inngå i samhandling og dialog med barnet på hans eller hennes premisser. Å bli møtt med forståelse når en uttrykker egne intensjoner, enten verbalt eller med kroppsspråk, er en viktig forutsetning for individers selvfølelse, mentale helse og samhandling med andre. Personalets oppgaver spenner fra omsorgs- og læringssituasjoner til uformelt samvær med barna gjennom hverdagsrutiner, i lek og på turer. Barna på sin side skal ha medinnflytelse på innholdet i barnehagedagen. Deres trivsel avhenger av at personalet legger merke til hva de gir uttrykk for med kroppsspråk, lytter til det de sier, og tar hensyn til deres «stemme» i hverdagen. Barn gir for eksempel uttrykk for at de gjerne vil være med på å planlegge og å vurdere sentrale aktiviteter i barnehagen, og de vil ha innflytelse på sin egen deltakelse i disse aktivitetene (Bratterud mfl. 2010). Et annet eksempel er at barn sier at de kan oppleve kjeft som ekkelt og skremmende. Derfor ønsker de at voksne skal snakke med alminnelig stemme til dem. De liker heller ikke at andre hører at voksne er sinte på dem. Derfor er det viktig at ansatte reflekterer over egen væremåte, rolle og praksis og vurderer atferden sin med barnas uttrykte ønsker og behov som grunnlag.

Alle voksne har ansvar for å ivareta barnets medfødte tillit til omverdenen.

- Fritt etter Knut Løgstrup

Barn trenger tilgjengelige voksne

Noen barn gir uttrykk for at de opplever at voksne ikke er innen rekkevidde eller er tilgjengelige når de har behov for kontakt med dem. Det kan være en stor utfordring for personalet å rekke over alt. Det gjelder spesielt i hektiske perioder hvor mye skjer samtidig, som tilfellet er når praktiske gjøremål foregår parallelt med at barn har behov for omsorg. Derfor er det svært viktig å etablere gode rutiner som gir barna opplevelsen av tilgjengelige voksne. Tenk gjennom hvordan dere kan tilrettelegge dagen slik at barna i størst mulig grad kan oppnå kontakt med noen av dere når de har behov for det. Vurder rutinene jevnlig, og let etter endringer som kan gjøre dere mer tilgjengelige.

Forslag til refleksjon og samarbeid

- Hva vil du/dere gjøre for å bygge gode relasjoner til hvert barn?
- Hvordan skal du/dere bidra til at nye barnehagebarn blir integrert i og endel av fellesskapet?
- Hva forhindrer dere i å være tilgjengelige for barna i det daglige? Hva kan dere gjøre for å bedre situasjonen?
- Snakk sammen om hva som er forskjellen mellom humor og ironi.
- Bli enige om hva dere kan/skal gjøre hvis dere opplever at noen snakker nedsettende til eller om et barn.
- Drøft hvordan dere kan modellere respektfull og tolerant atferd.

3. Relasjonene og samspillet barna imellom

Barnehagen skal være et trygt og utfordrende sted for barna

Barnehagen skal være et trygt og utfordrende sted der barna kan prøve ut ulike sider ved samspill, fellesskap og vennskap. Barna skal få støtte i å mestre motgang, håndtere utfordringer og bli kjent med egne og andres følelser. Barna skal oppleve glede og trivsel sammen med andre barn i hverdagsaktiviteter, lek og læring i barnehagen. Barn er relasjonsorienterte og meningsskapende helt fra de kommer til verden. Barnehagebarna er sosiale aktører som selv bidrar til egen og andres læring og trivsel.

Barnas allsidige utvikling foregår i samspill med andre

Forståelse for sosiale forhold og prosesser og mestring av sosiale ferdigheter krever erfaring med og deltakelse i fellesskapet. Barn har behov for å inngå i stimulerende samspill for å utvikle seg optimalt. Samspill foregår i omsorgssituasjoner, lek og læringssituasjoner, med andre ord i alle daglige situasjoner i barnehagen. Barn lærer å samhandle med andre gjennom enkeltopplevelser, utprøvinger og erfaringer. De utvikler blant annet evnen til å reflektere over egne handlinger og væremåter på grunnlag av det de erfarer. Barn skal lære å ta vare på seg selv og hverandre. For å handle omsorgsfullt og gjøre etisk begrunnede valg trenger barn mulighet til å utvikle kunnskaper og ferdigheter i samvær med andre. Å oppleve mestring i samspill med andre er en betydningsfull del av hverdagen.

Barn, de skal man snakke til som til alle andre folk.

- Anne-Cath. Vestly

Når barna samhandler, er de ansatte deltakende

Barn trenger omsorgspersoner som er i stand til å se og tolke kommunikasjonssignalene deres. Voksne skal delta aktivt og utviklingsstøttende i barnehagebarnas hverdag. Derfor omtaler vi personalets tilstedeværelse, roller og bidrag også i dette kapittelet som handler om barnas relasjonsbygging, relasjoner og det sosiale samspillet dem imellom. De ansatte er en sentral ressurs ved at de bruker seg selv som redskap i arbeidet med barna. Som varme, omsorgsfulle voksne som ser, bekrefter og anerkjenner alle, er de en betydelig faktor i det enkelte barnets sosiale læring i samhandling med andre barn.

Barn trenger grenser de forstår

Barna bør få være med på å utforme nødvendige grenser og regler for samværet i barnehagen. Det kan bidra til at rammene i hverdagen blir forstått og oppfattet som meningsfulle. De voksne kommuniserer felles, tydelige og forståelige regler og grenser til barna, og hele personalet følger disse lojalt i hverdagen. Vær oppmerksom på at grenser til en viss grad vil være situasjonsbestemte og personavhengige. De voksne viser klart gjennom ord og handling hva de verdsetter, og de praktiserer positive grenser og regler i samspillet mellom barna.

De ansatte observerer barnas samspill

Gjennom observasjon får de ansatte en innsikt som er nødvendig for å kunne støtte opp om barnas utvikling. De skal observere barna kontinuerlig, og da må de være årvåkne. Voksne som er engasjerte og deltar aktivt på barnas arena, får gode muligheter til å se og høre hva som foregår i samspillet mellom dem. Barn som forteller at de blir ertet eller plaget av andre, gir uttrykk for at dette gjerne skjer på steder hvor de voksne ikke er. Derfor er det viktig å tilrettelegge det fysiske miljøet slik at det blir oversiktlig nok. Barnehagens fysiske miljø skal være trygt og utfordrende og gi barna allsidige bevegelseserfaringer. Personalet må ha høy bevissthet om og reflektere over de sosiale prosessene i barnegruppen. Barnets opplevelse må være utgangspunkt for hvilken tilnærming den voksne velger i møtet med barnet og i det videre utviklingsstøttende arbeidet.

Barnas handlinger kan være forutsigbare

De ansatte må forsøke å være i forkant av situasjoner der de frykter at samspillet vil gå i stå, og samhandlingen mellom barna trolig vil bli negativ. Slike antakelser er gjerne basert på erfaring. Kanskje er det vanlig at Lars blir veldig skuffet over avvising og reagerer med å briste i gråt og løpe og gjemme seg. Muligens vil Liv, når hun blir sint fordi Vilde tar dinosauren hun leker med, reagere med å bite og klore. Den voksne prøver å være føre var og tre støttende til. Barnet kan på denne måten få hjelp til selv å kjenne forvarslene. Det er viktig å bekrefte barnets følelser der og da. Barnet har lov til å føle skuffelse eller være sint. Handlingene tar den voksne derimot avstand fra. Det er ikke hensiktsmessig å stikke av, og det er ikke akseptabelt å påføre andre fysisk smerte eller skade. På sikt arbeider personalet med å modellere og løfte fram handlingsalternativer som kan bli mulige strategier for barna etter hvert.

Barn trenger iblant voksne som griper inn

Ingen barnehage kan helt forhindre at det oppstår spontane episoder med slag eller spark, erting eller utestenging, men tilstedeværende ansatte må håndtere disse episodene. Først må barna få tid til selv å stoppe eller endre handlemåte. Samtidig er det de voksnes ansvar raskt å stoppe handlinger som går ut over andre fysisk eller psykisk. Voksne må bry seg og anerkjenne barnas opplevelser og følelser som de gir uttrykk for der og da. Barn har behov for omsorgsfulle voksne som gir dem anledning til å få et forhold til egne følelser, slik at barna på sikt skal kunne identifisere følelsene og gjøre dem tilgjengelige og håndterbare. Gi uttrykk for at handlinger som går utover andre, er uakseptable, og vektlegg at alle har ansvar for at alle barna har det bra i barnehagen. Målet er ikke å gjøre alle like, men hensikten er å bevisstgjøre barna og støtte dem i måten de handler på, slik at samspillet med andre blir mer smidig og positivt og en kilde til glede.

Rammeplanen sier at personalet skal

- støtte barnas initiativ til samspill og bidra til at alle kan få leke med andre, oppleve vennskap og lære å beholde venner
- samtale om normer for samhandling og invitere barna til å utforme normer for samhandling i fellesskap
- støtte barna i å ta andres perspektiv, se en sak fra flere synsvinkler og reflektere over egne og andres følelser, opplevelser og meninger
- støtte barna i å sette egne grenser, respektere andres grenser og finne løsninger i konfliktsituasjoner
- forebygge, stoppe og følge opp diskriminering, utestenging, mobbing, krenkelser og uheldige samspillsmønstre

Barna trenger erfaring med å håndtere konflikter

Interessekonflikter og maktspill oppstår nå og da mellom barna. En ansatt som observerer en konflikt mellom barn, bør til å begynne med innta en avventende holdning og la barna få mulighet til å forsøke å håndtere konflikten selv. Hvis barna ikke klarer å håndtere konflikten på egen hånd, kan den voksne bidra som mekler eller støttespiller. Hvis barna uttrykker seg verbalt, lytter den voksne og de involverte barna til alles forklaringer. Forsøk å se saken fra alles sider. Det er viktig å unngå å gi uttrykk for at det er en vinner og en taper. Barn som opplever en vanskelig episode, skal møte en voksen som er trygg, inkluderende og tar godt vare på dem. Barn som har gjort noe som er uønsket eller uakseptabelt, skal oppleve at den voksne ikke fordømmer eller avviser dem, men klart tar avstand fra det de har gjort, og samtidig anerkjenner følelsene deres og viser respekt og varme. Det er lov til å være sint, men det er ikke lov til å slå. Den voksne skal også vise at han eller hun har forventninger til og tro på barnet. La barna selv komme med forslag til løsninger, snakk sammen om dem og la barna prøve ut det løsningsforslaget de har mest tro på. Barn som har utført en negativ handling, vil ofte ha et ekstra behov for raskt å bli sett og anerkjent i en annen situasjon som de mestrer, for eksempel i samhandling med andre rundt matbordet eller på tur samme dag. Det er viktig å aktivere barnas ressurser. Ta utgangspunkt i det som barna mestrer, og støtt utviklingen av disse ferdighetene.

Barn velger gjerne strategier som de opplever som virkningsfulle for dem

Sinne henger ofte sammen med at det oppstår situasjoner der enkeltbarnets interesser og behov kommer i konflikt med andres. Hvis et barn gjentatte ganger for eksempel opplever at det får viljen sin eller oppnår det det ønsker hvis det hyler eller lugger når det er sint, kan det være stor sjanse for at det vil bruke denne strategien videre. En voksen kan gjøre barnet oppmerksom på hvilke konsekvenser denne handlingen har for andre og for barnet selv. Det kan hjelpe barnet til å se andre handlingsalternativer neste gang det kjenner sinne.

Barn har behov for mestringsstrategier

Barn trenger handlingsmønstre de kan benytte hvis de blir plaget, ertet eller utestengt. Mange barn har et repertoar de benytter i hverdagen. Noen barn kan ha nytte av å iaktta andre barn eller sammen med en voksen reflektere over ulike strategier for å videreutvikle sine egne. Det kan for eksempel handle om å velge å sette en grense hvis noe blir for voldsomt eller ubehagelig ved å signalisere at den eller de andre skal stoppe, gå unna selv og/eller be om hjelp fra voksne. Barna kan også prøve å ta ansvar ved å søke voksenhjelp på vegne av andre. Slik oppøver barna moralsk ansvar.

Når barn endrer atferd, kan det være tegn på at de ikke trives

De ansatte må være i stand til å gjenkjenne tegn på negative samhandlingsmønstre og arbeide aktivt for at disse ikke utvikler seg eller vedvarer. De observerer barna over tid og er oppmerksomme på eventuelle endringer i atferden deres. Et tegn på at barn ikke har det bra, kan være at barnet ikke vil til barnehagen. Andre tegn kan være at ellers utadvendte og glade barn, blir stille, alvorlige og innesluttet. Aktive barn kan trekke seg unna lek, søke mindre kontakt med andre enn tidligere og bli passive. Et barn som tidligere har deltatt i godt samspill med andre barn, kan bli urolig, løpe rundt, lage mye lyd, ødelegge for andre og vise frustrasjon og sinne. Noen kan reagere med å bli slitne og trøtte, klenge på voksne eller gråte mer enn tidligere. Andre kan få problemer med å spise eller sove.

Barn er ikke noe man elsker fordi de er barn, men fordi man blir venner med dem når man oppdrar dem.

- *Gabriel García Márquez*

Opplevelsen av å bli ertet, plaget eller utestengt vil alltid være subjektiv

Barnet selv må ha mulighet til å formidle hvordan det har det i barnehagen. De yngste barna kan ikke fortelle med ord om noe er bra, vondt eller vanskelig, men med kroppen og med nonverbale kommunikasjonssignaler kan de gi uttrykk for hvordan de opplever hverdagen. Etter hvert blir barna i større grad i stand til å sette ord på følelsene, behovene og tankene sine. De voksne kan snakke med dem om hvordan de har det, hva de eventuelt ikke trives med eller hva de synes er vondt eller vanskelig i barnehagen. Med de fleste av de eldste

barna kan de voksne ta opp det de selv observerer, snakke med barna om det og drøfte det med dem. Men vær oppmerksom på at også de større barna kan ha vansker med å uttrykke tanker og følelser. Noen kommer kanskje ikke til orde i en gruppe med mange barn, andre tenker ikke på muligheten til å snakke med noen om problemer eller de ønsker ikke å snakke med noen om dette. Kanskje er de heller ikke i stand til å sette ord på at de ikke har det bra, eller hva som er i veien. De ansatte observerer barnas kroppsholdning, mimikk, følelsesmessige uttrykk og samspillet deres med andre. De forsøker å snakke med barna, lytter til det de sier, og legger vekt på å finne ut hva barna gir uttrykk for.

Barn trenger voksne som tar ansvar

Det barnet som blir utsatt for erting eller plaging, har ikke skylden for det, og det barnet som blir utestengt fra lek eller utsatt for krenkende atferd, har heller ikke ansvaret for det som skjer. Det er alltid de ansattes ansvar å håndtere slike problemer i barnehagen. Det er også de ansattes ansvar å ivareta det barnet som har utført en negativ handling, inkludere det og hjelpe det inn i fellesskapet.

Forslag til refleksjon og samarbeid

- Hvilke utfordringer observerer dere i samspillet mellom barna? Hva bør dere konsentrere innsatsen om nå?
- Hva gjør du/dere når et barn gir uttrykk for at det mistrives? Velg noen tiltak. Gjennomfør tiltakene. Hvordan virker de?

4. Vennskap

Ingen ville vel ønske å leve uten venner, selv om han hadde alle andre goder.

- Aristoteles

Vennskap er viktig for barn i alle aldre

Rammeplanen: I barnehagen skal alle barn kunne erfare å være betydningsfulle for fellesskapet og å være i positivt samspill med barn og voksne. Barnehagen skal aktivt legge til rette for utvikling av vennskap og sosialt fellesskap. Barnas selvfølelse skal støttes, samtidig som de skal få hjelp til å mestre balansen mellom å ivareta egne behov og det å ta hensyn til andres behov.

Å være venner er å møtes i et forhold hvor den enkelte opplever seg som godtatt og verdsatt for akkurat den han eller hun er. Også de yngste barna har sterke vennsapsrelasjoner, og mange barn gir uttrykk for at det

beste ved barnehagen er å få møte andre barn og leke med vennene sine. Vennskap bidrar til en følelse av deltakelse og fellesskap som igjen bidrar til positiv selvfølelse. Å tilhøre en gruppe gir barn trygghet og sosial tilknytning. Opplevelser sammen med andre barn kan være veien inn i nye vennskap. Å etablere vennskap og opprettholde dem er en viktig faktor i sosialiseringprosessen og en forebyggende faktor mot uheldig og negativ utvikling.

Alle barn bør ha minst én venn

Noen barn gir uttrykk for at de ofte ikke har noen å leke med i barnehagen. Når vi vet hvor viktig vennskap er, kan vi ikke slå oss til ro med at noen opplever at de ikke har venner eller kjenner seg ensomme. En sentral oppgave for de ansatte er å hjelpe barna med å bygge relasjoner til hverandre. De voksne kan for eksempel invitere barn som ikke til vanlig er sammen, til å delta i en felles aktivitet eller lek, og de kan legge til rette for nye bekjentskap når de foretar justeringer av faste plasser i garderoben eller i rekka på tur. Opplevelser i små grupper på tvers av avdelinger kan også være introduksjonen til nye fellesskap og vennskap. Det er viktig å være oppmerksom på at gryende vennskap kan være skjøre. Observant personale legger merke til når barn knytter nye bånd, og de er vare slik at de ikke griper inn og forstyrrer slike prosesser. Da er det for eksempel viktig ikke å foreta gruppeinndeling som skiller barna, eller henvise dem til faste plasser ved matbordet eller i samlingskroken.

Forslag til refleksjon og samarbeid

- Hva kan du/dere gjøre for å støtte opp om barnas vennskap?

5. Sosial kompetanse

Sosial kompetanse er nøkkelen til trivsel i fellesskapet i barnehagen

Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver sier at sosial kompetanse er en forutsetning for å fungere godt sammen med andre og omfatter ferdigheter, kunnskaper og holdninger som utvikles gjennom sosialt samspill.

Barn er sosiale helt fra fødselen, og de kommuniserer med voksne og hverandre både gjennom kroppslige og språklige handlinger. Sosial kompetanse handler om å kunne kommunisere og samhandle godt med andre i ulike situasjoner.

Denne kompetansen er sentral for at enkeltbarnet skal lykkes og trives, og for at det skal bli verdsatt som venn og likeverdig deltaker i samspillet med de andre barna. Et barn som samhandler godt med andre, kan både tilpasse seg fellesskapet og være en synlig deltaker som hevder sin plass. Forskning viser at barns evne til å etablere vennskap i stor grad henger sammen med den sosiale kompetansen deres. Sosial kompetanse består av et sett ferdigheter som naturlig inngår i en helhet i barnas samspill, for eksempel selvfølelse, empati, prososial atferd, selvhevdelse og selvkontroll. Hvilke ferdigheter som er aktuelle, vil avhenge av situasjonen og sammenhengen. I relasjonene til voksne og barn i barnehagen videreutvikler barnet den sosiale kompetansen som det trenger i relasjoner til andre mennesker generelt.

Begrepsforklaringer som kan være nyttige i personalets refleksjon over sosial kompetanse

- selvfølelse: å oppleve egenverd, akseptere seg selv, kjenne seg akseptert, oppleve indre styrke og ha en positiv holdning til seg selv
- empati: å ha forståelse for andres perspektiver, tanker og følelser, kunne leve seg inn i andres situasjon, vise medfølelse og ta hensyn og kunne tolke og forstå følelsesuttrykk
- prososial atferd: å ha positive, sosiale holdninger og å kunne utføre handlinger som å oppmuntre, bry seg om, vise omsorg, hjelpe til og dele med andre
- selvhevdelse: å kunne hevde seg selv og egne meninger på en god måte, våge å stå imot gruppepress, ta initiativ og bli med på lek og samtaler som allerede er i gang, delta uoppfordret og invitere andre
- selvkontroll: å kunne tilpasse seg ulike situasjoner, takle konflikter og utsette egne behov og ønsker i situasjoner som krever turtaking, kompromisser og felles avgjørelser

Empati er en sentral kompetanse i barnehagen

Rammeplanen: Barna skal møtes med empati og få mulighet til å videreutvikle egen empati og evne til tilgivelse. Empati er evnen til å leve seg inn i en annen persons situasjon og forstå hvordan den andre har

det. En som er empatisk, klarer å skille mellom egne og andres tanker og følelser. På den måten er det mulig å forstå at en annen kan oppleve en gitt situasjon annerledes enn en selv ville gjort. En empatisk person har ikke bare evnen til å se om en annen er glad eller trist, men han eller hun evner også å forstå andres motiver for handling. I barnehagen vil det handle om at barna kjenner at det gjør noe med dem, for eksempel at det gjør vondt inni dem når de ser at en annen er lei seg, eller når de opplever at noen sårer en annen. Dette er grunnleggende i samspillet mellom barna. Empati kommer ofte til uttrykk gjennom handlinger. Barna kan for eksempel tenke at de selv kan gjøre noe i en situasjon som er vanskelig for en annen. Empati gjør barna bedre i stand til å kommunisere med, vise omsorg for og hjelpe hverandre. Dette er forutsetninger for nærhet mellom barna. Det er også viktig selv å oppleve empati fra andre i ulike sammenhenger. Barna utvikler empati gjennom erfaringer i daglige situasjoner. De voksne viser at de anerkjenner barnas prososiale handlinger.

Eksempler på arbeid med sosial kompetanse i barnehagen

Barn utvikler sosial kompetanse først og fremst i det daglige, uformelle samspillet med andre i hverdagen. Vi tar likevel med eksempler på hvordan noen barnehager velger å arbeide for å rette søkelyset mot sosial kompetanse. Felles for eksemplene er at voksne inviterer de litt større barna til refleksjon. Barna setter ord på egne tanker, meninger og følelser.

Formelle samtaler

Formelle samtaler skiller seg fra de spontane hverdagssamtalene ved at de er planlagte og blir ledet av en voksen. Noen barnehager bruker en metode som de kaller *barnesamtaler* eller *barnemøter*. Barna tenker på og snakker sammen om opplevelser i hverdagen og følelser og tanker knyttet til disse. Noen velger å ta utgangspunkt i bilder som viser barn som samhandler på forskjellige måter, eller barn som viser ulike følelsesuttrykk. I slike samtaler trenger barna tid til å tenke seg om. De setter ord på tanker og følelser og får erfaring med å ta ordet og hevde egne meninger. Ved å lytte til andre, får de mulighet til å se en sak fra flere sider og til å leve seg inn i andres situasjon, empati. En tredje variant er filosofiske samtaler. Slike samtaler tar utgangspunkt i en problemstilling, og barna tenker, snakker sammen og svarer på spørsmål som ikke har gitte eller endelige svar.

Litteratur

Bildebøker og eventyr kan åpne for tanker og samtaler om følelser og medfølelse og ulike handlingsalternativ. Barna kan snakke sammen om hva de tror personene tenker og føler. De kan forsøke å sette seg inn i situasjonene de hører om, og begrunne hvorfor personene handler som de gjør. De kan også få som oppgave å fortelle hva de tror kommer til å skje videre i historien, og hva de selv ville gjort om det var de som opplevde dette.

Dramatisering og rollespill

Når barna dramatiserer et eventyr eller spiller roller i lek, deltar de i samspill med en eller flere. Samtidig får de mulighet til å komme nær ulike følelser knyttet til rollene og situasjonene. Dette kan være med på å bygge opp om barnas empatiske evner. Voksne kan også spille rollespill for barna. Det kan handle om noen som viser prososial atferd eller tydelig mangler denne sosiale kompetansen. Tilpass innholdet til barnas alder og kompetanse. Kontrastene kan gjerne være tydelige, for eksempel en som deler med en annen, og en som ikke vil dele, en som hjelper til og en som snur ryggen til og går sin vei fra en som trenger hjelp. Snakk med barna om inntrykkene, opplevelsene og tankene deres etterpå. La dem vurdere ulike handlinger og begrunne hvorfor de for eksempel synes noe er bra og noe er dumt.

6. Arbeid med kommunikasjon og språk

Kommunikasjon er viktig for å forstå og bli forstått

Å kunne sette egne grenser ved å gi et stopptein med hånden eller si nei eller stopp hvis det skjer noe barnet ikke liker, er en viktig kommunikasjonsferdighet i barnehagehverdagen.

På samme måte er det sentralt å kunne tolke andres signaler for å forstå hva som er ønsket eller akseptabel atferd, eller hva som overskrider deres grenser. Personalet støtter barnet når det prøver seg fram i dagligdagse situasjoner. Hjelp barnet med å kommunisere egne følelser og tanker, å uttrykke egne ønsker og behov og å tolke andres følelser, ønsker og intensjoner. Dette trenger barna tid til å prøve ut og erfare i ulike situasjoner gjentatte ganger over tid.

Språk er viktig for å kommunisere

For å hevde seg positivt i samvær med andre er det sentralt å beherske språket. Barn som ikke kommuniserer godt muntlig, kan bli overhørt og oversett i samspillet med andre barn. I rammeplanen står: gjennom dialog og samspill skal barna støttes i å kommunisere, medvirke, lytte, forstå og skape mening. Barnehagen skal anerkjenne og verdsette barnas ulike kommunikasjonsuttrykk og språk, herunder tegnspråk. Alle barn skal få god språkstimulering gjennom barnehagehverdagen, og alle barn skal få delta i aktiviteter som fremmer kommunikasjon og en helhetlig språkutvikling. Manglende kommunikasjon kan også være årsak til konflikter. For eksempel kan et barn med et annet morsmål enn norsk oppleve frustrasjon over ikke å bli forstått, og det er ikke uvanlig at en toåring som foreløpig ikke klarer å sette ord på egne behov og ønsker, i en periode slår, dytter eller biter når han eller hun blir frustrert eller sint. Å arbeide aktivt og systematisk med språk i barnehagen er derfor en god strategi for å skape relasjoner og oppnå smidig og positivt samspill

mellom barna i samvær og lek. Dette er en sentral del av samhandlingen i hverdagen. I tillegg kan de ansatte legge til rette for samtaler i små barnegrupper der alle barna får delta og blir sett og hørt.

7. Barns samspill i lek

Leken er nødvendig i et menneskes liv.

- *Thomas Aquinas*

Store deler av barnehagedagen består av lek

Rammeplanen sier at leken skal ha en sentral plass i barnehagen, og lekens egenverdi skal anerkjennes. Barnehagen skal gi gode vilkår for lek, vennskap og barnas egen kultur. Leken skal være en arena for barnas utvikling og læring, og for sosial og språklig samhandling. Barnehagen skal inspirere til og gi rom for ulike typer lek både ute og inne. Barnehagen skal bidra til at alle barn kan oppleve glede, humor, spenning og engasjement gjennom lek - alene og sammen med andre.

Barnehagen skal bidra til den gode barndommen ved å gi barna mulighet for lek som kilde til trivsel. Lek er en grunnleggende livs- og læringsform. I lek kan barna delta med lyst og engasjement. Et lekende barn kan skille lek fra andre aktiviteter og tolke lekesignaler. Barn som leker, viser evne til å slappe av, la seg rive med og ha det morsomt alene eller sammen med andre. Lek er en kilde til humor og glede, og gjennom ulike former for lek får barna mulighet til å uttrykke seg og kjenne at egen opplevelsesverden gjelder. Konstruktiv, sosial utvikling skjer i relasjoner hvor målet er likeverdighet mellom deltagerne slik tilfellet er i lek.

Barna utvikler lekekompetanse

Barn skal mestre ferdigheter både for å komme inn i lek og for å opprettholde den. Barns lek kan være komplisert, og noen leker krever erfaring og øvelse. Mange barn lærer av å observere andre i lek, noe de må få tid og rom til å gjøre. For å hjelpe barna med å utvikle god lekekompetanse må de ansatte være til stede der barna leker. De voksne observerer leken og reflekterer over det de opplever og erfarer. Det er viktig å ha øye for samspillet i leken og legge merke til hvordan det forløper. De voksne tenker gjennom hvordan de selv eventuelt best kan og bør hjelpe til.

Barn vil gjerne involvere voksne i lek

Barn påkaller ofte voksnes oppmerksomhet når de leker. – Se på meg! roper barnet når det husker høyt eller kommer i god fart ned sklia. Da er det nettopp det barnet ønsker: at det skal bli sett og bekreftet av den voksne. Parallelt med at barna er opptatt av og bruker tid sammen med hverandre i lek, ønsker de iblant å involvere voksne i leken. Når en voksen deltar i lek, blir forholdet mellom den voksne og barnet for en stund preget av en symmetri som er annerledes enn i hverdagen ellers. Barnet kan styre samspillet ut fra sine spontane, lekende innspill og på den måten oppleve egen vilje til både å bestemme og til å uttrykke tanker, fantasi og følelser. Samtidig erfarer barnet da at den voksne tilpasser seg og har respekt for hans eller hennes intensjoner. Barnet kan i dette samspillet øke egen lekekompetanse. Humor og opplevelse av delt glede bidrar til å styrke forholdet mellom voksen og barn og til trivsel i hverdagen.

Noen barn strever med å delta i leken

Noen barn deltar ikke naturlig i lek, og noen faller utenfor lekefellesskapet i barnehagen. Det kan være forskjellige og sammensatte grunner til dette. Barna kommer til barnehagen med ulike erfaringer, og kanskje fungerer ikke barnehagen godt nok som fellesarena til å fange opp disse ulikhetene. Sosial kompetanse er en forutsetning for å delta i lek, og noen av barna mestrer ikke de sosiale ferdighetene som leken krever, godt nok i alle situasjoner. Et barn kan for eksempel falle ut av en lek fordi det ikke forstår kommunikasjonen som foregår i denne leken. Andre som mestrer disse ferdighetene godt, kan bli premissleverandører og ledere i leken. Noen barn blir jevnlig avvist fra lek eller ignorert. Andre barn får for eksempel svært ofte eller alltid tildelt passive roller som å være baby eller hund i rollelek. Det er personalets ansvar å bidra med å tilrettelegge lekesituasjonene slik at leken blir mest mulig inkluderende, og slik at negative handlingsmønstre ikke fester seg.

Noen barn har behov for støtte av voksne i leken

De fleste barn deltar med liv og lyst i lek i barnehagen. Men noen barn har behov for hjelp og støtte fra ansatte for å bli inkludert i leken. Det er i situasjonen her og nå den voksne kan bidra. Det er samtidig viktig at han eller hun er litt avventende og vurderer situasjonen slik at velment støtte ikke avbryter eller styrer leken. Den voksne går inn i leken på barnets premisser. Han eller hun kan opptre som medspiller og bistå barnet slik at det kan mestre ulike lekesituasjoner. For eksempel kan barnet trenge hjelp til å tolke signaler fra andre deltakere i leken, forstå hva som skjer, og få oversikt i leken. Den voksne kan også bistå barnet med å kommunisere barnets tanker, meninger, ønsker og intensjoner slik at det blir en aktiv deltaker i leken. Erfaringene kan bidra til at barnet styrker lekekompetansen sin.

Rammeplanen sier at personalet skal:

- organisere rom, tid og lekemateriale for å inspirere til ulike typer lek
- bidra til at barna får felles erfaringer som grunnlag for lek og legge til rette for utvikling av leketemaer
- fremme et inkluderende miljø der alle barna kan delta i lek og erfare glede i lek
- observere, analysere, støtte, delta i og berike leken på barnas premisser
- veilede barna hvis leken medfører uheldige samspillsmønstre
- være bevisst på og vurdere egen rolle og deltakelse i barnas lek
- ta initiativ til lek og aktivt bidra til at alle kommer inn i leken

Jeg lekte med tanken. Det var den jeg lekte mest med. Jeg hadde ingen andre å leke med.

- Lars Saabye Christensen

Barna kan ha behov for nye impulser i leken

Ansatte som deltar i oppstarten av en lek, kan gi nye impulser, inspirere og bidra til variasjon i leken. De kan bidra ved å introdusere elementer av rollelek for ett- og toåringer gjennom "å late som om". For eldre barn kan voksne introdusere nye leker, for eksempel regelleker eller andre fellesleker som kan inkludere flere barn. De kan også bringe inn nye leketemaer. Ta gjerne utgangspunkt i felles opplevelser som en tur til en gård, et eventyr om troll, en film om dyr i jungelen eller noe barna har interesse for, eller er opptatt av. Finn fram utstyr, gjerne i samarbeid med barna, og plasser dette synlig og tilgjengelig. Tilrettelegg lekeområdet. De voksne kan gjerne delta i leken på barnas premisser i begynnelsen for senere å trekke seg tilbake.

Barn kan trives i små lekegrupper

Noen barn opplever barnehageleken med mange barn inne eller ute som urolig, uoversiktlig, kaotisk, overveldende eller vanskelig å bli en deltaker i. Da kan det være nyttig at personalet hjelper til med å skape et miljø for og en ramme rundt leken. En voksen kan etablere en lek i et avskjermet, rolig område sammen med noen få barn. Når det er få å leke med, blir det enklere for barna å forstå sammenhengen i leken og følge et leketema. Lekegruppen gir oversikt, struktur og trygghet (E.B. Ruud 2010). Den voksne får god oversikt over leken

og kan i ro observere samhandlingen mellom barna for deretter eventuelt å bidra støttende på en hensiktsmessig måte. Slike grupper bør bestå over noe tid slik at barna blir kjent med hverandre, bygger relasjoner, opplever og erfarer ved å delta i gode lekesituasjoner. Ansatte kan legge til rette for lek på tvers av

avdelinger slik at barn som vanligvis ikke treffes, får mulighet til å leke sammen. For eksempel kan barn med samme morsmål ha glede og nytte av å leke med hverandre.

Barna kan imitere modeller

Ansatte kan hjelpe barna ved selv å være gode rollemodeller i ulike leksituasjoner og vise mulige handlingsmønstre. De kan vise hvordan de ber om innpass i en lek, tar tur i lek, forhandler om roller og håndterer konflikter på hensiktsmessige måter. Samtidig kan en voksen sette ord på de indre prosessene forut for det han eller hun gjør, slik at tolkningen og vurderingen av situasjonen kommer fram og blir tydelig for barna. En snakkende modell lar barna ta del i tankene og resonnementene sine. Barna kan lære av modellen og prøve ut og bearbeide ulike måter å opptre på. De ansatte viser selv inkluderende atferd. De viser for eksempel hvordan de inngår avtaler om å bestemme litt hver i leken, eller hvordan de deler leker. De voksne må gi uttrykk for at de ser barna når de mestrer ulike sosiale ferdigheter i leken. De bekrefter barna og forsterker den positive samhandlingen mellom dem ved å kommentere og synliggjøre den. På den måten kan barna naturlig bli modeller for hverandre. Slik kan barn og voksne sammen prøve ut, bygge og etablere strukturer som kan virke på sikt.

Noen ganger oppstår det interessekonflikter mellom barna i lek

Det kan oppstå konflikter når for eksempel to barn vil leke med samme leke, eller hvis grupper av barn vil leke på et spesielt, avgrenset område samtidig. Barna posisjonerer seg også i lek. De ansatte følger med og tar signaler på alvor. Barn kan selv ha vansker med å vurdere hvordan andre opplever dem og det de gjør i leken. Det kan også iblant være vanskelig for barn å se sammenhengen mellom årsak og virkning i samspillet med andre. Voksne kan hjelpe dem med å forstå det som skjer, og veilede dem i konkrete situasjoner. De kan bidra ved å mekle og gjennom å hjelpe til med å finne kompromisser. Det kan for eksempel være aktuelt hvis et barn blir ekskludert fra en lek som foregår. Barnet ser følgene, men forstår kanskje ikke selv hvorfor det ikke får delta lenger. Den voksne på sin side har lagt merke til at dette barnet har vært dominerende i leken, og at de andre har blitt lei av å bli bestemt over. Det er først viktig for den voksne å ivareta barnet som er lei seg fordi det opplever å bli utestengt. Han eller hun kan spørre barnet om det selv har løsningsforslag. Sammen kan de to snakke om eventuelle alternativer og vurdere dem. Alternativt kan den voksne tilby seg å hjelpe barnet videre i leken uten å bestemme så mye. Ved å kommunisere åpent, være konkret og bidra selv, veileder den voksne barnet på en hensiktsmessig og trygg måte.

Forslag til refleksjon og samarbeid

- Del opplevelser der dere har bidratt positivt i barnas lek på deres premisser, og drøft hva som kjennetegner gode innspill fra voksne i barnas lek.
- Snakk sammen om hvordan barnehagen kan tilrettelegge for lek i små grupper, og drøft hva dere kan oppnå med det.

8. Samarbeid mellom barnehage og hjem

Samarbeid med barnets hjem skal ligge til grunn for virksomheten

Alt barnehagen gjør, skal ha barnets beste som grunnlag, og et nært samarbeid med hjemmet er viktig for å støtte barnets utvikling. Relasjonen mellom barnehage og hjem må være preget av åpenhet og likeverd. Personalet har ansvar for å samarbeide med alle foreldrene på en slik måte at de opplever seg sett, hørt og inkludert. Det er viktig for foreldrene at personalet viser interesse for barnet deres og opptrer som tilstedeværende og trygge. Rammepåen sier at barnehagen skal legge til rette for foreldresamarbeidet og god dialog med foreldrene. Foreldresamarbeidet skal både skje på individnivå, med foreldrene til hvert enkelt barn, og på gruppenivå, gjennom foreldrerådet og samarbeidsutvalget. På individnivå skal barnehagen legge til rette for at foreldrene og barnehagen jevnlig kan utveksle observasjoner og vurderinger knyttet til enkeltbarnets helse, trivsel, erfaringer, utvikling og læring. Barnehagen skal begrunne sine vurderinger overfor foreldrene og ta hensyn til foreldrenes synspunkter.

Foreldrene følger barnet til en ny arena

Gjensidig og varm kommunikasjon mellom foresatte og ansatte i barnehagen har positiv effekt på hvordan barna fungerer og trives. Foreldrenes nærhet til og kunnskap om eget barn er grunnlaget for samarbeidet, og de skal ha medinnflytelse på den hverdagen barnet deres deltar i i barnehagen. Foreldrene og personalet møter i hovedsak barnet på hver sin arena og i ulike kontekster, og de kan derfor ha ulik kunnskap om barnet. Begge parter kan ha nytte av å utveksle denne kunnskapen. Et samlet blikk og felles refleksjon kan bidra til en mer helhetlig og nyansert opplevelse som grunnlag for godt samspill med barnet.

Foreldre og ansatte møter hverandre daglig

Daglig kontakt og uformell småprat om barnet og det som foregår i barnehagen, er en viktig base for foreldresamarbeidet. Slik opplever foreldrene at personalet ser, er opptatt av og tar vare på deres barn, og det kan bidra til at de får tillit til barnehagen. Når foreldre henter barnet sitt, kan de for eksempel få innblikk i dagens aktiviteter, barnets opplevelser og et inntrykk av hvordan barnet har hatt det. Dette er en god innfallsvinkel for foreldrenes samtaler med eget barn om dagens innhold og barnets opplevelse av barnehagedagen. Det er også et godt utgangspunkt for å vurdere barnets trivsel og en nyttig innfallspport for løpende samarbeid med barnehagen.

Foreldrene er en viktig ressurs

Ansatte og foreldre må arbeide sammen for å oppnå et inkluderende og godt psykososialt miljø som forebygger mistriivsel, utrygghet, diskriminering og krenkelser. Personalet må vise i praksis at de ser foreldrene som en ressurs og at deres bidrag er viktig for at barna skal trives. Samtaler om og refleksjon over barnehagens formål, som å møte barna med tillit og respekt, og grunnleggende verdier, som fellesskap, omsorg, toleranse, medansvar og solidaritet, bør foregå jevnlig og eksemplifiseres i hverdagen. Foreldre og

barnehage samarbeider i holdningsarbeidet og tar felles ansvar for å støtte og styrke barna. Foreldrene kan fange opp signaler om livet i barnehagen og deretter komme med innspill som kan ha betydning for kvaliteten på miljøet. Barnehagen kan være en arena der foreldrene møter hverandre og bygger nettverk.

Foreldrene er naturlig bekymret for barna sine

De ansatte må gi tydelig uttrykk for at det er naturlig at barn har utfordringer i samspillet med hverandre i løpet av småbarnsalderen, og at de fleste barn nå og da vil kunne oppleve ubehagelige situasjoner. Det kjennes likevel vondt for foreldre å høre om eller observere episoder der et barn blir utestengt, ertet eller plaget. Det er også vanskelig for foreldre å oppleve at et barn iblant, i en periode eller stadig ertet, plager eller stenger andre ute. Personalet må da beskrive hvordan de selv opptrer i hverdagen. Sentrale momenter vil være deres nærhet til barna, observasjon, ingen aksept for atferd som går ut over andre, og voksne som støttespillere i barnas samhandling.

Foreldrene trenger informasjon

Etablerte, gode relasjoner mellom foreldrene og de ansatte gjør det enklere og tryggere å ta opp eventuelle bekymringer eller problemer. Det er viktig at innholdet i uformelle samtaler med foreldre når andre er i nærheten, er positivt vinklet og i stor grad handler om barnets opplevelser og mestring, også sosial mestring. Hvis barnet er til stede, er det naturlig at de voksne involverer det i samtalen.

Personalet legger vekt på hvor avgjørende det er at

foreldrene tar kontakt umiddelbart hvis de er bekymret for et barn, og de understreker at barnehagen også vil være rask til å informere foreldrene. Om barnet selv gir uttrykk for at det ikke trives, eller når foreldrene eller personalet av en eller annen grunn er bekymret for et barn eller er usikre på noe, må partene snakke sammen og samarbeide om løsninger og mot felles mål. Slike samtaler må foregå på tomannshånd. Det må være en åpen dialog hvor personalet begrunner og forklarer hva de gjør, og på hvilken måte de gjør det. Understrek at det er barnehagens ansvar å ta seg av dette. Snakk også om hvordan foreldrene kan følge opp og støtte arbeidet. Hold tett kontakt, og bli enige om møtepunkter.

Foreldremøter er en samarbeidsarena

Aktuelle tema fra rammeplanen som livsmestring og helse, og vennskap og fellesskap kan være nyttige som innhold på foreldremøter. Inviter også foreldrene til å komme med forslag til temaer de ønsker å ta opp på fellesmøter. På slike møter må barnehagen i tillegg informere foreldrene om det fortløpende, forebyggende arbeidet med å skape et godt psykososialt barnehagemiljø. Ta utgangspunkt i fakta og hverdagsfortellinger. Foreldrene kan deretter samtale i grupper om det aktuelle temaet eller gitte problemstillinger innenfor temaet. Avslutt gjerne med en oppsummerende samtale i plenum. Kanskje blir det naturlig å konkludere med noe som foreldrene og barnehagen kan samarbeide om videre, eller med en avtale om oppfølging og vurdering på

neste møte.

Forslag til refleksjon og samarbeid

- Hva kjennetegner foreldresamarbeid med høy kvalitet?
- Hvordan skal du/dere fortløpende gi foreldrene støttende meldinger om eget barn?
- Hvilket tema ønsker dere å ta opp på neste foreldremøte?
- Planlegg og gjennomfør et foreldremøte som handler om samhandling i barnehagen. Vurder møtet, og noter tips for oppfølging og for neste møte.

9. Personalets samarbeid for et godt barnehagemiljø

Trygge voksne skaper trivsel

Gjensidig åpenhet og støtte i samarbeidet er viktig for personalet. Alle kan gjøre feil, og ingen dager er som regel like gode. En gjennomgående aksepterende og anerkjennende væremåte bidrar til trygghet, tillit og trivsel. En felles grunnholdning om at alle i prinsippet vil hverandre vel, kan være et godt utgangspunkt. Det er gunstig å utvikle en hjelperkultur hvor kollegaer støtter hverandre. Det motvirker usikkerhet og stress og bidrar til aktiv deltakelse og innsats. Personalet bør reflektere over egen væremåte og samhandling og arbeide sammen for å øke kvaliteten på det kollegiale samspillet.

Ansatte er bidragsyttere til miljøet og kulturen i barnehagen

Også relasjoner og samspill mellom de voksne har stor betydning for det psykososiale miljøet i barnehagen. Trygge ansatte i et inkluderende arbeidsmiljø bidrar til varme i miljøet rundt. Humor kan være en vitamininnsprøytning i hverdagen. Ansatte som trives på jobben, opplever ofte overskudd. Deres trivsel har smitteeffekt og gunstig innvirkning på hverdagsatmosfæren.

Ansatte deler ansvaret

For å oppnå et godt barnehagemiljø er det viktig at de ansatte samarbeider tett og tar felles ansvar. Da snakker de sammen om verdier de skal handle ut fra, og drøfter seg fram til felles holdninger som grunnlag for å bli enige om hvordan de skal handle. Den enkelte må ha et bevisst og reflektert forhold til reglene og rutinene som styrer dagen. Samtidig har hver og en et personlig handlingsrom innenfor felles grenser, og det vil alltid være behov for et profesjonelt skjønn i hverdagen.

Endringsvillige ansatte kan bidra til økt kvalitet

De ansatte reflekterer over det de ser og hører når de er sammen med barna, snakker sammen om hva de opplever og fornemmer i barnegruppen, og reflekterer over egne verdier, holdninger og handlinger. Når hele personalet handler konsekvent etter felles prinsipper, kan barnas hverdag bli forutsigbar, oversiktlig og gjennom det trygg. De fleste sannheter går ut på dato, og alle fellesskap er i stadig endring. Planer, rutiner og regler må vurderes fortløpende og revideres ved behov for å opprettholde høy kvalitet.

Styreren er en sentral relasjonsbygger

En styrer er leder for voksne og barn i barnehagen. I alle organisasjoner har ledelsen stor betydning for medarbeidernes mulighet og motivasjon for å gjøre en god innsats. Styreren har et stort ansvar for det psykososiale miljøet i barnehagen. Det krever at han eller hun er reflektert og bruker egen kunnskap om barns utvikling, læring, sosialisering, relasjoner og relasjonsbygging som utgangspunkt for å bygge et godt psykososialt miljø. Styreren må bidra aktivt i arbeidet med å skape gode relasjoner mellom barn og voksne, barna imellom og mellom de voksne, medregnet foreldrene. Han eller hun bør være synlig og involvert i barnas daglige gjøremål og opplevelser i så stor grad som det er mulig i en travel hverdag.

Styreren leder utviklingsarbeidet i barnehagen

Personalet er nøkkelen til kvalitet. For å skape et godt psykososialt miljø i barnehagen er det derfor viktig at styreren ansetter kompetente voksne og leder et kontinuerlig og langsiktig utviklingsarbeid. Personalet har behov for teoretisk kunnskap, praktiske eksempler som forankrer teorien, og egne erfaringer. Styreren selv bør være oppdatert på ny forskning og teori. Han eller hun gir de ansatte mulighet til å styrke egen kompetanse og videreutvikle egne ferdigheter. Styreren støtter de ansatte slik at de opplever mestring på jobben. Tid til felles refleksjon over egen og barnehagens praksis er viktig for stadig å kunne øke kvaliteten på arbeidet. Styreren viser tro på og tillit til personalet. Samtidig må det framgå at han eller hun har klare forventninger om at de ansatte viser kompetent atferd. Regler blir vedtatt, og rutiner blir etablert i samarbeid med ansatte og foreldre. Styreren må være seg sin rolle som leder bevisst, og følge opp avtaler og regler.

Styreren bidrar til et godt samarbeidsklima

Styreren har ansvar for å skape en organisasjonskultur som er åpen nok til at personalet kan gi hverandre tilbakemeldinger som grunnlag for veiledning, samarbeid, refleksjon og endring av egen praksis. Noen vil i denne sammenhengen trenge støtte fra lederen for å bli trygge i egen rolle. Selv må styreren være en god rollemodell. Han eller hun må raskt gripe fatt i eventuelle negative kommunikasjonsmønstre hos personalet. I samarbeid med pedagogene veileder styreren personalet, leder samarbeidet med foreldrene og følger opp bekymringsmeldinger.

Styreren har ikke ansvaret alene

Pedagogene er viktige støttespillere for styreren, og han eller hun skal kunne få hjelp fra andre instanser ved behov. Nært samarbeid med pedagogisk-psykologisk tjeneste er sentralt. Er det snakk om navngitte enkeltbarn, må det skje i forståelse med foreldrene som skal gi sitt samtykke. Det er viktig å fange opp barn

med psykososiale vansker tidlig. Jo tidligere tiltak iverksettes, desto mer virksomme er de. Fastlåste adferdsmønstre kan være vanskelige å bryte, og arbeidet kan derfor bli svært ressurskrevende.

Forslag til refleksjon og samarbeid

- Hva gjør en voksen som er en god rollemodell i barnehagen?
- Hvilke kvaliteter preger samhandlingen mellom de ansatte?
- Hva kan dere gjøre for å styrke samarbeidet i personalgruppen?
- Hvordan skal personalet observere hverandre og gi hverandre tilbakemeldinger?

10. Litteraturliste

Bae, B. *Gjensidige inkluderingsprosesser – muligheter i dagligdags samspill i barnehager*. I Korsvold, T. (red) (2011) *Barndom Barnehage Inkludering*, s. 104-129. Bergen: Fagbokforlaget

Bae, B. (2009) *Å se barn som subjekter – noen konsekvenser for oppvekstarbeid*. I Mørreaunet, S., Glaser, V., Lillemyr, O.F. og Moen, K.H. (red.): *Inspirasjon og kvalitet i praksis – med hjerte for barnehagefeltet*. Oslo: Pedagogisk forum

Bjørnstad, E. og Pramblings Samulesson, I. (red) (2012) *Hva betyr livet i barnehagen for barn under 3 år? En forskningsoversikt*, Oslo, Høgskolen i Oslo og Akershus, rapport 2012, nr.9

Bratterud, Å., Sandseter, E.B. og Seland, M. (2012) *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen*. NTNU, Samfunnsforskning AS

Greve, A. (2007). *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk. Oslo: Unipub

Gulbrandsen, L. og Eliassen, E. (2012) *Kvalitetsarbeid i barnehagen. Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012*. NOVA Rapport 2012

Kunnskapsdepartementet (2017) *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*

Lamer, K. (1997) *Om å fremme barns sosiale kompetanse. Teoriboka*. Oslo: Gyldendal

Nordahl, T. (2012) *Kvalitet i barnehager vurdert ut fra resultater fra spørreundersøkelsene*. Kap. 6 i *Barnehagen som læringsmiljø og danningsarena. En artikkelsamling om forsknings og utviklingsarbeid i 17 barnehager i Hedmark*. Høgskolen i Hedmark. Oppdragsrapport 9-2012

Raundalen, M. og Schultz, J.H. (2011) *Barn av virkeligheten, Læring for livet*. Oslo: Universitetsforlaget

Ruud, E.B. (2010) *Jeg vil også være med! Lekens betydning for barns trivsel og sosiale læring i barnehagen.*

Oslo: Cappelen akademiske forlag

Sigsgaard, E. (2008) *Kjeft mindre.* Oslo: Cappelen akademisk forlag

Øksnes, M. (2010) *Lekens flertydighet.* Oslo: Cappelen akademisk forlag

Østrem, S. (2008): *Barns subjektivitet og likeverd. Et bidrag til diskusjon om barnehagens pedagogiske innhold og etiske forankring.* Doktoravhandling. Teologisk fakultet. Universitetet i Oslo